

Список літератури:

1. Бозлфорд С. Елизавета II: Биография её величества королевы – Пер. англ. М.1998.
2. Серебрякова М.Ю. Судебный процесс над Карлом I Стюартом // Известия ВУЗов. Правоведение. 1989. № 3. 3. Стеценко М.П. Правове положення домініонів за Вестмінстерським статутом 1931р. // Проблеми правознавства. 1970. № 16. 4. Данилов С.Ю. Действия правительства Канады по урегулированию конституционного кризиса (1976-1992) // США: экономика, политика, идеология. 1993. №10. 5. Тихомиров Л. Монархическая государственность. М. 1998. 6. Политический портрет М. Тэтчер: Научно-аналитический обзор \ В.Я.Денискина. М. 1991. 7. Ермолович. О.В. Членство Англии в Европейском сообществе и полномочия британского парламента.// Советское государство и право. 1987. № 2. 8. Воскобойников Д. "Такова королевская жизнь" // Эхо планеты. 1992.№8. 9. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М. 1996.

О.В. Поволоцкий

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НА КОНСЕНСУАЛЬНІЙ ОСНОВІ

Примус чи консенсус - на якій з цих двох основ повинна будуватись діяльність поліції сучасної демократичної держави? Сьогодні ця проблема є однією з головних у вирішенні політики поліцейської діяльності на Заході. Тому, у цій статті буде зроблено спробу проаналізувати на прикладі Англії та Уельсу сучасні дебати стосовно цієї проблеми та зробити висновки щодо ситуації в Україні.

Актуальність вивчення питання пріоритетності консенсусу чи примусової сили в діяльності поліції саме в Англії обумовлена тим, що ця країна є однією з найстаріших та найдемократичніших у світі. Одним з доказів цього є те, що в сучасній британській науці існує декілька різних шкіл щодо питання "консенсуальності" в діяльності поліції, серед яких розрізняють три основні: традиційну, ревізійністську і таку, що вбирає в себе деякі елементи першої і другої школи.

Перед тим, як почати оцінювати вище згадані точки зору, важливо визначити, що ж таке консенсус. Так, деякі західні вчені розглядають консенсус як гармонію між всіма верствами суспільства, виражену в законодавстві, метод здійснення якої є зрозумілим для членів цього суспільства. Морган визначає консенсус, як згоду, досягнену між обома політичними партіями, а також між більшістю електорату на прийняття всіх заходів, які застосовує держава з метою з'єднання людей усіх класів: маргіналів (так звана "поліцейська власність: бездомні, наркомани, алкоголіки та ін.); середній клас та еліту. [Morgan, цит. за: 1 р.28]. Консенсус також передбачає, що поліція повинна вирішувати всі конфлікти без застосування примусу. Однак, дуже важливо зрозуміти, що здійснення поліцейської діяльності за згодою не може навіть передбачати повне та універсальне задоволення [2, р.5]. Все, на що можна сподіватись, - це на можливість узгодити підтримання правопорядку із захистом свободи, які перебувають в стані постійного конфлікту. "Дуже багато одного означає менше другого. Встановлювати баланс між цими феноменами є справжня мета для найкращої поліції"[3, р.15].

Консервативна (традиційна) школа є домінуючою з початку ХІХ ст. і до тепер в розвитку британської поліції. Традиціоналісти розглядали поліцію, як інститут, без якого неможливе існування держави, як предмет національної гордості [2, р.12] та як раціональне вирішення проблеми зростання злочинності та безладдя [4, р.2]. Майже з самого початку існування поліції в Британії політика її діяльності була направлена на досягнення компромісу між класами [5, р.40]. Ера нової поліції в цій державі почалась у 1829 р., коли парламент схвалив рекомендації комісії з питань поліцейської реформи, яку очолював сер Роберт Піл. Ця реформа передбачала фундаментальні зміни у сфері охорони правопорядку, обумовлені проблемами і тиском з боку урбанізації та індустріальної революції, а також нездатністю старої системи справлятися з новою ситуацією [Critchley, див.: 2, р.13].

Прихильники ортодоксальної точки зору вважали, що нова поліція зможе змінити негативну ситуацію у сфері правопорядку, де "була жорстка система покарань...але слабкий та нестабільний правовий механізм" [Philips, цит. за: 2, р.13]. В той же час, поліція стала обтяжливою, поліцейські стали корумпованими і дуже часто самі скоювали злочини [2, р.14]. Ось чому кардинальні зміни в поліцейській діяльності були так необхідні. Саме тому в ході цієї реформи було зроблено наголос, що поліція стане новою силою, яка зможе покращити правопорядок, забезпечити права та законні інтереси кожної людини, і зробить спробу вирішити всі конфлікти мирним шляхом. Традиціоналісти бачили нову поліцію як орган, який зміг би зменшити рівень страху перед злочином і успішно справитись з масовими безпорядками, які виникали внаслідок росту великих міст.

Ортодоксальні історики акцентували, що превентивна діяльність поліції повинна стати принциповим обов'язком нової поліції [4, р.3]. Як відомо, така робота потребує високого рівня розуміння, підтримки, допомоги з боку населення. Інакше кажучи, успішна діяльність поліції неможлива без досягнення консенсусу між поліцією і населенням. Піонером такої точки зору був Лі, який вважав, що: "Англійська поліцейська система ... базується на повному узгодженні з боку людей", яке вже існує протягом декількох століть [Lee, цит. за: р.18].

Більшість ортодоксальних істориків пов'язують встановлення громадського порядку в Британії і бажання людей співпрацювати з поліцією з встановленням останньої як державного органу [Lee, Gorer, Critchley; Ascoli, цит. за: 2, р.19]. Дійсно, що з початку нової поліцейської ери наголос в поліцейській діяльності було поставлено на посиленні відповідальності поліцейських перед суспільством з метою підвищення поваги поліцейських з боку населення. Це свідчить про високий рівень консенсусу, якого поліція досягла в суспільстві. В цьому відношенні прихильники ортодоксальної точки зору вважали, що ця мета була повністю досягнута англійською поліцейською системою [2, р.19]. Саме тому традиціоналісти говорили, що поліція була демократично відповідальною перед людьми, знаходилась в гармонії із суспільством, розуміла людей і набирала сили від них, а також те, що поліцейська влада трималась більше на

згоді, ніж на примус [2, р.23]. Виходячи із цих положень, можна зробити висновок, що досягнення консенсусу в поліцейській діяльності повинно стати одним з головних завдань для кожної демократичної держави, тому що це дійсно допоможе захистити права людини (головний пріоритет в діяльності такої держави) найкращим чином.

Ревізіонізм - це абсолютно протилежний напрямок побудови філософії поліцейської діяльності. Він був опозицією консервативному напрямку мислення і зародився у 1970-х рр., коли нове ревізіоністське пояснення розвитку поліції набуло домінуючого значення. Прихильники цієї точки зору розглядали поліцію як засіб (разом з аналогічними реформами в кримінальному процесі, у сфері покарання, в соціальній політиці та політичних репрезентацій) підтримки переваги панівного класу (або всієї держави) [6, р.50] понад інтересами опозиції - робітничого класу, який складав більшість населення [2, р.12, 24]. Бідних людей називали "небезпечним класом", представники якого частіше скоюють злочини і правопорушення.

Ревізіоністи вважали, що поліція була утворена для того, щоб служити капіталізму. Існувала думка, що капіталісти штучно викликали паніку зростання рівня злочинності, яка з їх точки зору була фактором для поліцейської реформи. Але діяльність того часної поліцейської структури обмежувалось невеликим досвідом у боротьбі з професійною злочинністю і розвивалось в основному як інструмент політичного контролю та забезпечення трудової дисципліни [Hirst, див.: 2, р.30; 4, р.4]. Іншими словами, в їх розумінні, поліція повинна була діяти, як інструмент боротьби зі злочинністю і правопорушеннями, а також з політичним інакомисленням. Більше того, найбільш ефективним шляхом встановлення "безпристрасної і консенсуальної" діяльності поліції в сфері громадського порядку (та відповідно - досягнення легітимності в її діяльності) вважався озброєний варіант виконання поліцейських обов'язків [Waddington, див.:1, р.16]. Таким чином, можна дійти висновку, що поліція була далека від того, щоб називатись демократичним органом, який базується на консенсуальних стосунках з населенням. Вона була лише силою примусу в руках групи людей.

Звичайно, така ситуація не могла задовольнити переважну більшість населення. Наприклад, поміщикам (середньому класу) не потрібна підтримка громадської поліції, тому що вони були надійно захищені своєю власною поліцією. Більше того, вони побоювались, що їхня місцева політична сила може бути зруйнована більш раціональною та професійною поліцією, оскільки остання контролювала більш магістратуру, яка була основним елементом старої системи [2, р.31]. Крім цього поміщики і робочий клас складали основне джерело опозиції новій поліції та були незадоволені новою системою регулювання та контролю.

Ревізіоністи припускали, що сучасна поліція трансформувала суспільний порядок в "поліцейське суспільство", де центральна влада застосовувала потенційно насильницький (неконсенсуальний) нагляд за населенням. Поліція намагалась показати наявність консенсусу з населенням, але це стало неможливо під час кризи, тому що поліція знов повернулася до відкритої примусової дія-

льності [Silver, див.: р.34]. Ось чому історики, які вивчали ревізіонізм, вважають, що тільки поліція і буржуазія виграли від створення нової поліції. Остання отримала набагато більше влади, а поліція стала "володарем" цієї влади.

В результаті, поліція не контролювалась ані населенням, ані місцевою елітою. В цьому пункті існує дві позиції, які ширше відображають різницю між "інструменталістичною" концепцією поліції (як "інструмента" домінуючого класу) і "структуралістичною" точкою зору діяльності поліції (як функції політичної економії) [2, р.36]. Таким чином, ревізіоністи вимагали, щоб стратегія діяльності нової поліції залишалася в межах надання панівному класу більшого права контролювати людей, а розмови про встановлення консенсусу велись тільки між буржуазією та поліцією. Робочий клас був вочевидь поставлений в стороні від цього взаємного порозуміння.

Поліція насправді відіграє специфічну роль в охороні законів і підтримці правопорядку. Як вважає Рейнер, поліцейські - це "фахівці в застосуванні примусу" [2, р.2]. Однак, "це не означає ... що поліція регулярно використовує примусову силу, всупереч можливості використати легітимну силу" [Bittner, Klockars, цит. за: 2, р.2]. Алдерсон вважає, що поліцейська діяльність не повинна бути притаманною тільки поліції, тобто поліція, як примусова сила уряду або держави, не повинна відділяти себе від аспектів цивільного суспільства, "які самі по собі сприяють державі в наведенні порядку" [3, р.11]. Таким чином, прихильники такого напрямку мислення вважають, що поліція повинна мати і використовувати дану їй примусову силу у випадках, коли виникає необхідність забезпечити законні права інших людей, організацій або держави, інтереси яких порушуються злочинцями. Тому Лофтхауз підіймає "дві визначальні категорії поліції: експресивну і репресивну" [6, р.43], де найбільш успішною вважається та поліція, яка здатна зводити до мінімуму використання сили і вирішувати всі виникаючі конфлікти без примусу, за консенсусом.

Немає сумніву в тому, що традиційна свобода англійців є великою перевагою та благом британського суспільства. Але традиціоналісти не праві в тому, що вони вважають за обов'язкове існування повної згоди між поліцією та населенням, а також у тому, що права людини можуть залишатись абсолютно непорушними. На практиці, ефективна поліцейська система не може існувати в тандемі з ідеальною свободою людини. Поліція була створена для забезпечення прав людини і для захисту громадян від протиправних дій інших людей. Для досягнення цієї мети поліції і була надана сила примусу, яка з самого початку знаходиться в конфлікті з абсолютною свободою. Однак, надане поліції право діяти на свій розсуд в застосуванні сили примусового характеру потребує обмеження та контролю шляхом встановлення критеріїв оцінки дій поліцейських, які виходили б переважно від громадськості, залученої до демократичних процесів [1, р.143].

Безперечно, ортодоксальні історики дотримуються правильного напрямку, намагаючись поліпшити ставлення до поліції шляхом ретельного відбору на службу до поліції, підвищення рівня відповідальності поліцейських перед

громадянами і т. ін. Але, в той же час, вони дуже перебільшували роль поліції, вважаючи, що цей орган "не тільки успішно справлявся зі своєю роботою у сфері контролю злочинності та підтримки правопорядку; своїми зусиллями поліція повинна була перетворити на краще всю націю і навіть світову цивілізацію" [2, р.20]. Поліція ніколи не зможе зробити цього. Це завдання для всього суспільства, держави та інших організацій, а поліція є лише представником суспільства, якому вона служить. Більше того, поліція є лише інститутом в ієрархії державних органів, де кожний повинен виконувати свою роботу. В реалізації цього завдання важливим буде підкреслити, що поліція не може боротись зі злочинністю на самоті. Для того, щоб досягти успіху в цій боротьбі, необхідно залучити до участі всіх представників так званої "великої п'ятірки": поліцію, громадськість, суспільні організації, політиків, засоби масової інформації [Trojanowicz, див.: у 7]. Таким чином, ортодоксальні історики шукали можливості створення спільних зусиль у боротьбі зі злочинністю, які не могли б бути встановлені без досягнення консенсусу між всіма переліченими групами.

Іншою помилкою ортодоксальних істориків є проголошення універсальної переваги в існуванні та діяльності поліції. Кажучи практично, поліція, як і будь-який інший державний орган ніколи не стане універсальним, тобто ніколи не зможе задовольнити кожного. Це неможливо внаслідок протиріч та нерівності, які існують в кожному суспільстві, а також завдяки іншим факторам. Ось чому дуже важливо взяти до уваги те, що консенсус ніколи не буде абсолютним. І навіть мислити в напрямку такої можливості є величезною помилкою.

Фактично, навіть ортодоксальні історики зіштовхнулись із фактом ворожнечі та опозиції до поліції з боку робочого класу, хоча вони розцінили це як недружелюбність та непорозуміння. Закривши очі на це, вони намагались ідеалізувати успіх поліції та загальне схвалення поліції суспільством. Як правильно помітили ревізіоністи, поліція була створена лише для того, щоб боротись зі злочинністю, безпорядками та соціальними конфліктами. Ще з початку поліцейської ери передбачалось те, що поліція буде мати спеціальну силу примусу, делеговану їй державою за згодою суспільства. Інакше в існуванні поліції не було б необхідності. Як казав Рейнер: "Утопією є припущення, що ми могли б діяти без поліцейської сили при будь-якому широкомасштабному і комплексному індустріальному соціальному порядку, незалежно від існуючої ідеології в державі" [2, р.39]. Кожне таке суспільство постійно потребує таку силу для того, щоб забезпечити спокій для правослухняних громадян, оскільки наявність кримінальних елементів, порушень закону та соціальних розходжень неминучі навіть в сучасних державах. Однак при цьому суттєвим та неминучим компонентом повинно бути обмеження в застосуванні зброї та примусової сили поліцією [5, р.41]. Одним із підтверджень цього може служити думка Джеферсона, який вважає, що застосування поліцією примусу скоріше збільшує безладдя, замість того, щоб бути найбільш ефективним засобом боротьби з ними [1, р.133].

Відкидаючи у бік аспекти, що поліцейська діяльність стосується інтересів усіх і кожного під час охорони громадського порядку, ревізіоністи помилково

вважали, що усі соціальні відносини можуть бути описані мовою сили та переваги. Таким чином, вони вдалися до протилежної крайності (у порівнянні з традиціоналістами), стверджуючи, що консенсус не може бути досягнутий в суспільстві, а існує тільки сила примусу. Ревізіоністи не брали до уваги, що більший примус породжує більший опір з боку людей. Водночас немає підстав за таких обставин навіть говорити про взаєморозуміння між поліцією та суспільством, про підтримку діяльності поліції громадськістю, і відповідно, про ефективну роботу поліції згідно з вимогами сучасної демократичної держави. Для ревізіоністів було б краще погодитись з Алдерсоном, який вважає, що "мета поліцейської діяльності полягає не в тому, щоб примушувати виконувати закони та закликати людей прислухатись до голосу совісті, а навпаки, робити все для загального добробуту, і щоб такий добробут ставив свободу вище будь-яких політичних цінностей (обов'язки важливі, але вони повинні стояти на другому місці після свободи)" [3, р.43].

Підбиваючи підсумки стосовно ревізіоністської точки зору, можна підняти питання: "Чи буде коли-небудь поліція цілком прийнята населенням, а її дії цілком ухвалені останнім?" На це питання ревізіоністи відповіли б "Ні", бо вони не брали до уваги "точні дані про зростання поступливості і навіть підтримки поліції серед широкої частини робочого класу, а також середнього класу, хоча "службова" роль поліції була дуже широкою" [Emsley, цит. за: 2, р.48].

Усі точки зору стосовно діяльності поліції, якою мірою правильні, якою ні. Ортодоксальні історики справедливо вважали, що поліція повинна служити скоріше суспільству, ніж уряду. Пріоритет прав людини став найбільш важливою рисою їх філософії; громадяни глибше залучались до співпраці з поліцією та розвитку стратегії попередження злочинності (вони робили наголос на попередження злочинності в роботі поліції, який є більш ніж правильним) і боротьби з нею. Немає сумніву, що перевагу у всіх відношеннях слід віддавати попередженню злочинів, ніж їх розкриттю. Попередження ж буде успішним тільки завдяки допомозі населення. Більше того, як на думку Трояновича та Картера, поліція повинна визнати, "що вона отримала свій мандат від суспільства і тому, повинна відповідати перед суспільством за виконання своїх обов'язків" [8, р.9].

Деякі академіки доводять, що "фіскальна скупість часто псує можливість для поліції бути достатньо численною, щоб забезпечити максимально повну охорону на будь-якій території" [Emsley, цит. за: 2, р.51]. Інші вчені пропонують роззброїти «культ патріархату» поліції шляхом розташовування чоловіків з жінками, старих з молодими, і т. ін. [1, р.144]. Такі заходи не зможуть виправити ситуацію у сфері боротьби зі злочинністю, не змінять відносини між поліцією та громадянами на краще. Тому всі без виключення поліцейські повинні бути підготовлені до роботи в екстремальних ситуаціях незалежно від їх стану, віку або інших факторів, і використовувати свій досвід там, де це потрібно. Що ж стосується прихильників першої теорії, то вони намагаються побудувати так звану "поліцейську державу" із всебічним контролем за населенням, який є можливим лише за наявності великої кількості поліцейських. Більше того, насе-

лення повинно сплачувати якомога більші кошти для існування цієї невідгідної поліції. Саме тому, щоб уникнути таких проблем, найкращим рішенням є досягнення консенсусу між поліцією та суспільством. Для поліції найбільш ефективним та демократичним буде мати підтримку та допомогу з боку населення. Без підтримки населення та, водночас, належного фінансового забезпечення діяльності поліції буде неможливим говорити про її успішну роботу. В будь-якому разі не можна забувати, що найкраща зброя в боротьбі зі злочинністю - це симпатія народу [5, р.41].

Незважаючи на гостру необхідність досягнення консенсусу між поліцією та суспільством, кожний повинен знати, що поліція ніколи не зможе зажити повного та всебічного схвалення. Більше того, "вважати інакше - це небезпечно, тому що це підвищує сподівання, які ніколи не зможуть бути реалізованими" [Fielding, 2, р.5] і може вести до втрати будь-якого консенсусу, який вже було досягнуто.

Роблячи кінцевий висновок, варто буде сказати, що британська поліція продовжує рухатися в правильному напрямку, який вона обрала вже декілька століть тому. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина має залишатись основним пріоритетом в поліцейській діяльності. Найкращий спосіб досягти цієї мети полягає в досягненні консенсусу між поліцією та громадянами і, не дивлячись на неможливість встановлення універсального консенсусу, поліція може і повинна робити все можливе для досягнення максимального порозуміння з громадськістю, яке може стати можливим при тих чи інших конкретних обставинах. Згідно з цим Алдерсон сказав: "Всі ми бажали б жити в суспільствах, які були б настільки "само-поліційовані", щоб не виникало потреби в застосуванні примусової сили поліцією, але ця Утопія повинна залишатись мрією" і головною метою як для поліції, так і для суспільства [3, р.15]. І, як робить висновок Джеферсон, поліцейська діяльність по згоді з громадянами є "видатною перевагою британської поліції ... (яка) повинна бути збережена за будь-яку ціну" [1, р.130].

Що ж стосується України та її реформаційних процесів, в тому числі і у сфері правоохоронної діяльності та захисту прав і свобод людини та громадянина, на наш погляд необхідно саме зараз на цьому початковому етапі якомога ширше вивчати досвід провідних країн світу. Це допоможе вивчити проблеми, з якими зіштовхувались ці країни під час перебудови діяльності своїх державних органів стосовно вимог демократичної держави та уникнути тих помилок, які були допущені нашими західними колегами під час цих процесів. Це в свою чергу дозволить скоротити період трансформації України від тоталітарної держави до сучасної демократичної. А досвід діяльності поліції на консенсуальній основі з громадськістю сприятиме найефективнішому подоланню тих негативних явищ в міліцейській роботі, які склались за довгий час існування командно-бюрократичної системи.

Надійшла до редколегії 13.04.2000

Список літератури

1. Jefferson T. The Case against Paramilitary Policing, Philadelphia: Open University Press., 1990. 2. Reiner R. The Politics of the Police. Second edition, New York, Harvester Wheatsheaf, 1992. 3. Alderson J. Principled Policing. Protecting the Public with Integrity. Winchester: Waterside Press, 1998. 4. Emsley C, The English Police: a political and social history, 2nd Edn., London: Longman 1996. 5. Della Porta, D., Reiter H. Policing Protest. The control of Mass Demonstrations in Western Democracies. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998. 6. Lofthouse M. (1996) The Core Mandate of Policing in Critcher, C. and Waddington, P. Policing public order: theoretical and practical issues, Aldershot: Avebury, 1996. 7. Rosenbaum, D. The Challenge of Community Policing. Testing the Promises, London: SAGE Publications, 1994. 8. Trojanowicz R. Carter D. The Philosophy and Role of Community Policing, 1988. <http://www.ssc.msu.edu/~cj/cp/cpphil.html>.

І.Т. Лі

ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ І ПРОТИРІЧЧЯ ПРИНЦИПІВ НЕЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ І ПРАВА НА САМООБОРОНУ

У даній роботі пропонується до розгляду проблема співвідношення двох принципів міжнародного привселюдного права: принципу незастосування сили або погрози силою і права держав на самооборону. Якщо розглядати ці два принципи ізольовано, то ми можемо побачити, що вони знаходяться в діалектичній єдності і при цьому вступають один з одним у діалектичне протиріччя.

Тільки на рубежі XIX і XX ст., пізнавши жадливість попередніх війн і передчуваючи світову війну, людство почало замислюватися над проблемами обмеження і заборони війн, найбільш жорстоких засобів і методів ведення війни, і цілим рядом суміжних проблем. Все це призвело до того, що такі обмеження і заборони були сформульовані в цілому ряді документів. На I і II Гагських конференціях світу була, зокрема, прийнята Конвенція про мирне рішення міжнародних сутичок від 5(18).10.1907р. [1, С.414-417].

Після закінчення Першої світової війни, принципи незастосування сили і права на самооборону були закріплені в ст.ст.1 і 2 Паризької угоди про відмову від війни в якості знаряддя національної політики (пакт Бріана-Келлога) від 27.08.1928р. Ст.1 Пакту Бріана-Келлога говорить: "Високі Сторони, що Договорюють, урочисто заявляють від імені своїх народів по приналежності, що вони засуджують звернення до війни для врегулювання міжнародних суперечок відмовляються від неї у своїх взаємних відношеннях у якості знаряддя національної політики". У ст.2 визначалося, що розв'язання суперечок або конфліктів повинно проводитися мирними засобами.

Принципам незастосування сили і права на самооборону присвячений ряд положень Статуту Ліги Націй. Так, ст.12 ставила за обов'язок державі не удавати до війни доти, поки не використані певні мирні засоби [2, С.797-811].

Положення цих принципів були закріплені в Статутах Нюрнберзького і Токійського трибуналів і їхніх вироках.